

A kiállítás támogatói:

Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat
Kecskemét Megyei Jogú Város Önkormányzata
Adria-Print Nyomdaipari és Kereskedelmi Kft.

A kiállítás megtekinthető:

Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára
Kecskemét, Klapka u. 13-15.
2004. január 19-től 2004. december 15-ig,
munkanapokon 8-15 óráig.
Csoportokat előre bejelentett időpontban fogadunk.
Telefon: 76/508-950, 76/495-951
E-mail: leveltar@bacs-kiskun-leveltar.hu
Honlap: www.bacs-kiskun-leveltar.hu

*„Egy magányos ember semmi,
s csak egyesületnek van hosszú élete, s igazi súlya.”
(Széchenyi István, 1830)*

Kiállításvezető

EGYLETEK, TÁRSASÁGOK A DUNA-TISZA KÖZÉN

A kiállítást rendezte, a katalógust összeállította:
Péterné Fehér Mária
Mudri Andor

Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára
Kecskemét, Klapka u. 13-15.

Felelős kiadó:
Dr. Szabó Attila levéltárigazgató

Készült 200 példányban

Nyomdai munkálatok:
Adria-Print Nyomdaipari és Kereskedelmi Kft.

Kecskemét, 2004

BEVEZETŐ

A történettudománynak és más társadalomtudománynak mindig is fontos kutatási területe volt az egyes társadalmi csoportok, rétegek történetének, életmódjuk változásának vizsgálata. A társas élet keretei között szerveződött egyesületek, egyletek, körök minden korszakban fontos társadalmi szerepet tölthettek be, létükkel hozzájárultak a közösségtudat, a létbiztonság, az emberi életnek értelmet adó célok, a morális értékek újratereptődéséhez. A különböző társadalmi rétegeket tömörítő egyesületek működése szorosan kapcsolódott egy-egy település, vidék életéhez, összefüggött a helyi szinten vagy országosan jelentkező politikai, társadalmi, gazdasági törekvésekkel. Tagságuk, működésük alakulásának vizsgálata megkerülhetetlen a történetírás számára.

Egyesületnek nevezzük az alapszabályban meghatározott célra létrejött, az államtól független önkéntes társulást. Általában érdekvédelmi, kulturális, közösségi, sport stb. céllal hoztak létre egyesületeket, amelyek bírósági nyilvántartásba való bejegyzéssel jöttek létre, önkormányzatuk és nyilvántartott tagságuk volt. A tagok tagdíjat fizettek.

Mindezek a kritériumok a 19. századtól kezdve alakult egyesületekre vonatkoznak. Magyarországon azonban már a 19. század előtt is működtek vallási, kulturális, szakmai alapon szerveződött társulások.

Széchenyi István Angliában ismerkedett meg az egyesületek, klubok társadalmi és művelődési jelentőségével. Ennek hatására hozták létre Magyarországon Károlyi Györggyel az első kaszinót, amely 1830-tól Nemzeti Kaszinó néven működött. Mintájára országszerte alakultak kaszinók, társalkodó egyletek, olvasó társaságok. Ezek az egyletek a polgárosodásért folyó reformkori küzdelem fontos szervezetei voltak. A kulturális, művelődési célok mellett számos egyesület polgári, nemzeti törekvéseket is megfogalmazott. A társadalmi és politikai polarizálódás az egyletek szerveződésére is kihatott, megkezdődött differenciálódásuk. A kaszinókon kívül vidéki viszonylatban jórészt segélyező egyletek alakultak 1848 előtt.

A kaszinók, olvasókörök egy része túlélte a szabadságharc leverését, de az 1852-ben kiadott „egyleti törvények” szigorú korlátozásaitól csak a katolikus egyházi társulatok mentesültek.

Az egyesületek szélesebb körű szerveződését és tevékenységük kibontakozását a kiegyezéssel megváltozó viszonyok tették lehetővé. Az ország gazdasági, társadalmi átalakulása, a munkamegosztás differenciálódása, a társadalmi struktúra változása felerősítette az egyesületek iránti igényeket. A társas kapcsolatok ápolására szorítottak a kaszinó jellegű körök, ugyanakkor a politikai érdekek érvényesítésének informális intézményeivé is váltak. Közművelődési szempontból figyelemre méltó szerepük volt a polgári és munkásrétegek művészeti és önképző egyesületeinek.

Mindezekon túl szakmai érdekeltségű klubok, népoktatási körök, tanítói egyesületek alakultak és a társas élet szervezésében nagy szerepet játszottak az ekkor indult sportegyesületek is.

A gyülekezési és egyesülési szabadságot a dualizmus egész időszakában nem iktatták törvénybe, de az egyesületek elnevezését, emblémáit, lehetséges céljait rendelt szabályozta. Az alapszabályok jóváhagyása a belügyminiszter hatáskörébe tartozott, a gyűlések engedélyezése a törvényhatóság vezetőjétől, városokban a rendőrkapitánytól függött.

Az I. világháború alatt az egyesületekre vonatkozóan korlátozásokat vezettek be, új egyesület alakulását nem engedélyezték. (Kivételet képeztek az olyan egyesületek, amelyek hadi jótékonyssággal foglalkoztak.) A háború alatt sok egyesület szüneteltette tevékenységét.

Az I. világháború után az uralomra jutott polgári demokratikus forradalom kormánya legelső intézkedései között eltörölte az egyesületek alakítására vonatkozó háborús korlátozásokat. A Tanácsköztársaság 1919. április 2-án közzétett alkotmánya a munkások gyülekezési és egyesülési jogát rögzítette. (A polgári pártok és szervezetek ekkor önszántukból vagy rendeletre feloszlottak.)

A két világháború közötti hatalmi szervek – a háború előtti kormányok liberális politikájához képest – növelték befolyásukat (az állam beavatkozását) az egyesületek életében, elsősorban azért, hogy kiküszöböljék a forradalmi eszmék terjedését. Több gondot fordítottak az ideológiai, kulturális tevékenység irányítására.

A második világháború alatt nagy nyomás nehezedett az egyesületekre, megszigorodott a hatósági ellenőrzés, több egyesület az anyagi nehézségek és a tagok behívása miatt nehezen működött, kényszerű passzivitásba süllyedt. Továbbá egyetelalakítási tilalom volt érvényben. A II. világháború, a holocaust, az ország csatatérre változása, majd az élet újraindítása folytán akadozva indultak újra az egyesületek is. Amikor pedig a konszolidáció útjára léptek volna, a pártállam kiépülése nyomán elkezdődött az egyesületek elsorvasztása és feloszlása. A jobb- és baloldal között kiéleződött politikai harcok során több száz egyesületet oszlattak fel.

1949 után átrendeződtek a művelődés, a társas élet intézményes keretei. Sok korábbi egyesület – működésük ellehetetlenítése miatt – megszűnt, helyettük pártok, szakszervezetek, ifjúsági szervezetek vették át a volt egyesületek szerepkörét.

Történelmi kutatás még nem tárta fel pontosan, hogy 1950 előtt hány egyesület alakult mai megyénk (Bács-Kiskun megye) területén egy-egy városban, községben. Levéltárunk 158 olyan egyesület iratait őrzi, amelyek a tanácsrendszert megelőzően szerveződtek. Irataikról részletes ismertetés (repertórium) jelent meg 2003-ban „Egyesületek iratai a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltárában (1651) 1824-1950 (1979)” címmel intézményünk kiadásában.

A kamara-kiállítás anyagához is a 158 egyesületnek irataiból válogattunk. Mivel levéltárunk kiállítóteremmel nem rendelkezik, ténylegesen csak izelítőt tudunk adni az egyesületek sokszor igen gazdag, sokszor azonban nagy hiányosságokat mutató irataiból. A bemutatásra kerülő iratok, fotók összesen 59 egyesületet reprezentálnak.

Tíz típusba soroltuk azokat az egyesületeket, amelyek irataiból a kiállításhoz válogattunk. Ezek a következők:

- vallási jellegű egyesületek,
- kaszinók, legény- és nőegyletek,
- temetkezési egyletek,
- jóléti és segélyező egyesületek,
- sportegyletek, vadásztársaságok,
- tűzoltó egyesületek, légoltalmi ligák,
- gazdasági egyesületek, gazdakörök,
- iparos és kereskedő egyletek,
- tudományos, kulturális, népművelő egyesületek,
- politikai jellegű és társadalmi egyletek.

Az iratok, fotók ilyen tematikus rendszerben láthatók a kiállításon. Mivel egy-egy társulatot, egyletet csak egy-két irat, fotó jelenít meg, nem kaphatunk képet az egyesületek teljes életéről, a dokumentumok csupán felvillantják tevékenységük egy-egy mozzanatát. A kiállító hely behatároltsága megszabta, hogy mindössze néhány kötetet tudunk bemutatni. Nincs lehetőség több oldalas levél, jegyzőkönyv egészének kiállítására sem. Igyekezünk ugyanakkor érdekes és látványos iratokat válogatni.

Minden egyes kiállított dokumentumot sorszámmal láttunk el. A sorszámozott iratok, fotók leírása a tablók mellett is szerepel és a kiállítás-vezető is ezek rendszerében készült. Minden kiállított dokumentum leírása alatt megtalálható annak levéltári jelzete is, ami a visszakeresés lehetőségét is biztosítja.

A kiállítással az volt levéltárunk célja, hogy bemutassa milyen sokszínű volt az elmúlt századok társas élete, hogy érdemes kutatásukkal foglalkozni, mert tartalmaznak többek között mának szóló üzeneteket is.

Kecskemét, 2004 január

Péterné Fehér Mária
főlevéltáros

ELSŐ ARTICULUS

Minden Ezeredőben Ur József után való születésű
 öreg, és Polgár Dekánusok kelt választás, és ugyan a régi
 választásnapján, vagy ongyár másnap, ráteressanak. De
 Kármok a Szent István a Templomban a Szent Antal Céhben
 meg, és kelt. De mincképpen ezredek kelt, amok,
 elötte választásnak egy bíró, vagy három nappal, a Céhnek
 minden övöldéért és költésért. Ezen a lánál Dalamból is
 díjben szent nem adnak, mind addig, mit ne választásnak.
 Az ekkor után az új Dekánus választás kelt, és az
 egész Céhnek, és a kelt, és a kelt, és a kelt, és a kelt,
 Szent István. Mind az által a Dekánus választásnak a
 az Dekánusok illendő írete és írete, és az új Dekánus
 választás kelt, és az meg kelt.

Harmadik ARTICULUS

Az melyben az Szent Céhben újnapon bíró, és
 tudják a Polgár Dekánusok kelt, hogy ha pedig
 az választásnak, és a választásnak, és a választásnak,
 ezen magok felváltás, és a választásnak, és a választásnak,
 választásnak, és a választásnak, és a választásnak,
 kelt meg kelt.

Harmadik ARTICULUS

Ezen Ezeredőben Céhnek kelt kivételre való ünnepei
 kelt, és a választásnak, és a választásnak, és a választásnak,
 Szent István havának, és a választásnak, és a választásnak,
 kelt meg kelt.

5. számú kiállított irat

A KIÁLLÍTÁS DOKUMENTUMAI

1. Részlet Ferenc József 1852. november 26-án kelt császári nyílt parancsából, mely az „egyletek iránti új törvényes határozatok”-at tartalmazza.
In: A közönséges birodalmi törvény és kormánylap LXXIV. darab, 253. szám.
2. Fotómontázs az egyesületi iratokban megmaradt fényképekből.
3. Részlet az 1989. évi II. – az egyesülési jogról szóló – törvényből. A törvény 1989. január 24-én lépett hatályba.
In: Magyar Közlöny 1989. 5. szám, 1989. január 24.

Vallási jellegű egyesületek

4. A Kecskeméti „Deák-Czéh” artikulusait (szabályait) és az 1651–1760 között választott „födékányok” (egyesületi elnökök) neveit tartalmazó kötet. Az egyesületet a Boldogságos Szűz Mária tiszteletére alapították kecskeméti, római katolikus lakosok. Az artikulusok keletkezésének éve: 1651. (Közlő Hornyik János: Kecskemét története, oklevéltárral. II. kötet, 236–243. oldal) A Kecskeméti „Deák-Czéh” artikulusainak harmadik pontja.
BKMÖL X. 288 1. kötet
5. A Kecskeméti Szent Antal Céh szabályait tartalmazó kötet. Az egyesületet Páduai Szent Antal tiszteletére és beteg társaik segítésére hozták létre kecskeméti, római katolikus lakosok. A szabályok keletkezésének éve: 1712.
 A Kecskeméti Szent Antal Céh szabályainak első három pontja. A 3. pont szerint az egylet egyik ünnepnapja, Páduai Szent Antal napja: Szent Iván hava (június) 13.
BKMÖL X. 286 1. doboz 1. tétel
6. A Kecskeméti Szent József Társaság szabályait tartalmazó kötet. A kecskeméti Szent Miklós templomban 1723-ban, Szent József tiszteletére emelt oltár „gyarapítására, felmagasztalására és gondviselésére” tömörültek e társaságba kecskeméti, római katolikus hívők. A szabályok keletkezési ideje: 1727.
 A Kecskeméti Szent József Társaság szabályzatának első oldala, melyen olvasható, hogy a társaság Szent József tisztelői sorába lép.
BKMÖL X. 287 1. dosszié 1. tétel

7. A Kalocsai Jó Halál Társulat törzskönyve. 1906–1944. Az egyesület nevében szereplő „jó halál” nem a szenvedésektől mentes halált, hanem az élet tökéletes befejezését, a halál tudatos, érett fogadását, a halálra való felkészülést jelentette. A társulat céljának azt tekintette, hogy megkönnyítse tagjainak a világból való „kiköltözését”. A kötet az egyesület tagjainak nevét tartalmazza.
A Kalocsai Jó Halál Társulat törzskönyvében szereplő 1906-ban, 1907-ben felvett tagok névsora.
BKMÖL X. 296 1. kötet
8. A Kalocsai Pulai Szent Vince Társasághoz gr. Cziráky János (a pesti egyesület másodelnöke) által írt levél, melyben üdvözlí a kalocsai egyesület megalakulását. A levél kelte: Pest, 1871. március 19.
BKMÖL X. 284 1. dosszié 2. tétel
9. A Kalocsai Érseki Gimnázium Mária-Kongregációjának (kongregáció jelene: hitbuzgalmi egyesület) jegyzőkönyve 1908–1929. (A kizárólag Jézus-társaságok által vezetett iskolákban alakított Mária-kongregációk tisztán vallásos egyesületek voltak, fő célkitűzésük tagjainak Szűz Mária tiszteletére, ezáltal buzgó vallásos életre nevelése.)
A Kongregáció által 1909 januárjában tartott ülések jegyzőkönyvei.
BKMÖL X. 279 1. doboz 5. tétel
10. A Kalocsai Érseki Gimnázium Kisebb Mária-kongregációjának jegyzőkönyve 1928–1938.
A kongregáció 1930/31. tanévre megválasztott tisztikarának névsora.
BKMÖL X. 280 1. doboz 1. tétel
11. A Szeremlei Református Egylet közgyűlési és választmányi üléseinek jegyzőkönyve 1908–1933.
Az egyesület 1913. szeptember 28-án tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. Ezen a közgyűlésen választották meg Sámán Pétert az egyesület elnökévé a lemondott Tóth Bálint (ref. lelkész) helyett.
BKMÖL X. 290 1. csomó 1. tétel
12. A Bányai Katolikus Kör tagsági törzskönyve 1937–1949.
A törzskönyv egy lapja. („M” betűvel kezdődő nevű tagok 1937-ből.)
BKMÖL X. 277 1. doboz 2. tétel
13. A Kiskunfélegyházi Katolikus Leányok Egyesülete „Egyleti Krónikájának” (1935–1946) első két oldala, amely az alakulást – 1935 február – eleveníti fel. Az egyesület első elnöke Dukay Mária Amancia nővér volt.
BKMÖL X. 244 1. dosszié 1. tétel

Kaszinók, legény- és nőegyletek

14. A Kecskeméti Kaszinó fenntartására egyénekenként fizetett 15 váltóforintnyi összeg aláírási íve. (Tulajdonképpen a kaszinó tagjainak névsora.) [1830] július 16. A vidéken első között alakult Kecskeméti Kaszinó tagjai a város vagyonos gazdái, a városi előljáróság prominens alakjai, a Kecskeméten állomásozó katonaság tisztjei és egyházi vezetők voltak.
BKMÖL X. 232 1. doboz 3. tétel
15. Az aláírási iven szereplő Polgár Mihály (Törökszentmiklós, 1782 – Kecskemét, 1854) kecskeméti református lelkész (1846-tól a Dunamelléki Ref. Egyházkerület püspöke) arcképe.
In: Kecskeméti Nagy Képes Naptár 1893.
16. Az aláírási iven szereplő Tatai András (Hegyközszentmiklós, 1803 – Kecskemét, 1873) az 1830-tól szerveződő református főiskola tanárának arcképe.
In: Kecskeméti Nagy Képes Naptár 1893.
17. A Kecskeméti Kaszinó tagjának, Csányi Jánosnak (Kecskemét, 1788 – Kecskemét, 1870) arcképe. Csányi 1841–1844 és 1848–1851 között Kecskemét főbírája, 1861–1862 között a város polgármestere volt.
18. A Kecskeméti Polgári Kaszinó könyvkölcsönzési naplójának (1844–1848) részlete. Az 1842-ben alakult második kaszinót fiatal értelmiségiek, iparosok, gazdák alkották, de – már akkoriban szokatlan módon – izraelitákat is felvettek tagjaik sorába.
BKMÖL X. 306 1. csomó 7. tétel
19. A Kiskunhalasi Kaszinó Egylethez br. Fekete Lajos, a kisújszállási Polgári Kör elnöke által írt levél, melyben örömmel üdvözlí a rokon eszméket valló halasiakat. A levél kelte: 1866. május 2.
BKMÖL X. 234 1. csomó 7. tétel
20. A Kecskeméti Kereskedelmi Kaszinó elnökéhez Kecskemét helyettes polgármestere, Bagi László által írt levél, melyben megköszöni az egyesületnek a felső kereskedelmi iskola ügyében felajánlott támogatást. A levél kelte: 1904. március 3.
BKMÖL X. 233 3. doboz 4. tétel
21. A Kecskeméti Kereskedői (Kereskedelmi) Kaszinó nyomtatott alapszabályainak (1895) címlapja és 1–4. §-a.
BKMÖL X. 233 3. doboz 3. tétel

22. A Kecskeméti Kereskedői (Kereskedelmi) Kaszinó 1902 első félévére kiállított tagsági jegye, Schwarcz Sándor részére.
BKMÖL X. 233 18. doboz 1. tétel

23. A Kecskeméti Jótékony Nőegylet nyomtatott alapszabályának (1870) címlapja és 1–5. §-a. Az 1870-ben alakult nőegylet célul tűzte ki „kisdudóvadász” felállítását, fenntartását, árva gyermekek, „gyámoltalan sorsú” beteg családfők segélyezését, „nőnöveldek” felállítását és szorgalmas, hűséges cselédek jutalmazását.
BKMÖL X. 245 1. doboz 4. tétel
24. A Kecskeméti Jótékony Nőegylet elnöknőjéhez, Horváth Döménéhez, a Felső Magyarországi Első Kiházasító Egylet (Miskolc) elnöknője által írt levél első oldala, amelyben beszámolt a miskolci egylet alakulásáról, céljáról.
BKMÖL X. 245 2. doboz 1. tétel
25. A Kecskeméti Jótékony Nőegylet által 1884. január 26-án rendezett táncmulatság táncrendjének külső és belső oldala.
BKMÖL X. 245 2. doboz 1. tétel
26. Meghívó a Kecskeméti Jótékony Nőegylet Női Ipariskolájára 1907. június 22-i kézimunka-kiállítására.
BKMÖL X. 245 2. doboz 1. tétel
27. A Bajai R. K. Nőegylet az Első Magyar Színházi Ügynökség igazgatója által írt levél, melyben az egyesület által tartott színelőadás jogosulatlan-ságára hívta fel a figyelmet. A levél kelte: Budapest, 1887. február 15.
BKMÖL X. 243 1. doboz 5. tétel
28. Császka György kalocsai érsek 1894. április 1-jén kelt alapítólevele, melyben a Bajai Nőegylet javára 500 forint értékű alapítványt tett.
BKMÖL X. 243 1. doboz 5. tétel

Temetkezési egyletek

29. Az Első Kecskeméti Temetési Segédegylet nyomtatott rendszabásainak (1836) bevezetője és első pontjai. A rendszabások bevezetőjében az egyesület alakulásának okát a következőkkel magyarázták: „Valamint egyesült erő emelhet természetök szerint társas valókat, tudniillik embereket lételők czélja felé; úgy csak egyesült erő teheti az Égnek azon reánk mért rettentő végzését is, hogy minden embernek meg kell halni, valamennyire könynyebben tűrhetővé.”
BKMÖL X. 221/a 4. doboz 1. tétel
30. Az Első Kecskeméti Temetési Segédegylet felvételi jegye, kiállítva Dömötör Sándor Gergely fia részére 1836. szeptember 17-én.
BKMÖL X. 221/a 4. doboz 4. tétel
31. A Kecskeméti Örökös és Tökét Alapító Temetkezési Egyesület tagsági igazolványa Firtling Antal részére 1877. május 1-jén kiállítva.
BKMÖL X. 221/c 6. doboz
32. A Bajai Második Temetkezési Egylet magyar és német nyelvű nyomtatott alapszabályának (1860) címlapja és az 1–5. §-okat tartalmazó oldala.
BKMÖL X. 216 4. doboz 2. tétel
33. Hechtl István bajai lakos levele a Bajai Második Temetkezési Egyesülethez, melyben 80 ezüst forint kölcsönért folyamodik. A levél kelte: 1850. április 4.
BKMÖL X. 216 4. doboz 3. tétel
34. A Halasi Tökét Alapító Temetkezési Egylet tagja, Fazekas Mihály kötelezőlevele az egyesülettől kölcsönként felvett 50 váltóforintra. Kelt: Kiskunhalas, 1847. január 30.
BKMÖL X. 225 1. doboz 9. tétel
35. A Halasi Tökét Alapító Temetkezési Egylet 1847-ben felvett tagjainak névsora.
BKMÖL X. 225 1. doboz 9. tétel

Jóléti és segélyező egyesületek

36. A Kecskeméti Honvédegylet 1867. augusztus 7-én tartott választmányi ülés jegyzőkönyvének részlete. Az ülésen határoztak a már igazolt 99 egykori honvéden kívül a még életben volt honvédek összeírásáról és Ország Imre – a szabadságharcban sebesülést szenvedett honvéd – segélyezéséről.
BKMÖL X. 110 2. doboz 2. tétel

